УДК 33.330
JEL Q130
ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-5347-2699
DOI https://doi.org/10.17721/tppe.2022.44.5

МОЛДАВАН Л.В., д-р екон. наук, проф.,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА СПОСОБИ ЇХ УСУНЕННЯ

Обґрунтовано місце забезпечення продовольчої безпеки в аграрній політиці як незамінного чинника соціальної стабільності, економічного суверенітету держави та забезпечення найбільш цінного її соціального ресурсу – здоров'я нації. У теоретичному і практичному розумінні продовольча безпека є тим наріжним каменем,, який має детермінувати сутність аграрної політики держави на конкретному історичному етапі її розвитку.

Розкрито недосконалість діючої в країні продовольчої системи, яка надмірно зорієнтована на експорт зерна і продукції олійних культур з одночасно зростаючим імпортом окремих видів важливих для населення продовольчих товарів, що є ознакою поступової втрати країною продовольчого суверенітету. Досліджено негативний вплив на продовольчу безпеку глибокоспеціалізованого з ознаками монокультури виробництва сільськогосподарської продукції, для якого характерним є посилення ерозійних процесів, ґрунтовтома, зниження родючості ґрунтів, обґрунтована роль плодозмінного землеробства в усуненні зазначених негативних процесів. Запропонована програма консервації сильноеродованих і порушених військовими діями земель з використанням досвіду країн ЄС і США. Розкрито основні напрями аграрної політики західноєвропейських країн в частині вироблення і впровадження механізмів впливу на упередження монокультурного виробництва, стимулювання плодозмінного землеробства і пов'язаного з ним розвитку тваринництва з орієнтацією на забезпечення внутрішніх продовольчих ринків необхідними для повноцінного харчування населення продовольчими товарами вітчизняного виробництва. Виокремлена, з огляду на світову і вітчизняну практику, значна роль у забезпеченні продовольчої безпеки суспільства малих господарств, що потребує цілеспрямованої державної їх підтримки, позитивний досвід якої нагромаджений у країнах ЄС і якого Україні ще належить освоювати.

Ключові слова: *продовольча безпека, монокультурне виробництво, імпорт продовольства, порушені угіддя, відновлення родючості, консервація земель, сівозміна, малі господарства.*

Постановка проблеми. Цілями сталого розвитку, сформульованими у рамках ООН (2015р.) на період до 2030р., забезпечення продовольчої безпеки людської спільноти,

а значить, і збереження її існування, виокримлене як основне і першочергове завдання для сільськогосподарського сектора економіки.

Базовою умовою забезпечення продовольчої безпеки виступає продовольча незалежність суспільства. Зазначене лежить в основі сутності аграрної політики кожної країни. Рівень продовольчого забезпечення населення за рахунок вітчизняного виробництва є не лише соціально-економічним чинником, а й стратегічним у плані забезпечення соціальної стабільності, економічного суверенітету держави та забезпечення найбільш цінного соціального ресурсу – здоров'я нації.

Продовольча безпека виступає складовою частиною не лише аграрної, а й економічної політики держави, оскільки від цього безпосередньо залежить ставлення суспільства та органів державного управління до практичного розв'язання проблем продовольчого забезпечення населення, що виступає основним чинником подолання бідності.

Основою виробництва виступає земля, сільськогосподарські угіддя – один з основних природних ресурсів, особливостями якого є його невідновлюваність і просторова обмеженість, він не може бути замінений ніякими іншими засобами виробництва, що вимагає ощадливого і раціонального його використання.

Водночас площа нових земель у світовій практиці, які включаються в обробіток, щорічно зростає у середньому на 3,9 млн га , а втрачається від ерозії ґрунтів 6 млн га, що є результатом конфліктності між економічними і екологічними інтересами в умовах жорсткої конкуренції. При цьому перемагають, як правило, економічні, що дозволяють одержати найбільшу вигоду сьогодні, незважаючи на те, що у майбутньому вони загрожують збитками, які задають шкоду продовольчій безпеці людству. Зворотна сторона даного процесу – мільйони гектарів деградованих земель, саванізація і опустелювання значної частини угідь, обезземелення і міграція селян тощо.

На розширення площ деградованих земель значно вплинуло монокультурне виробництво, яке почало розвиватися під тиском міжнародного і національного експортоорієнтованого капіталу в країнах Латинської Америки, Африки й інших, починаючи з 80-х років минулого століття. З 2000-х років воно поширилось на країни пострадянського простору, в т.ч. й Україну, що обумовило посилення деградаціїї угідь, поглиблення екопротиріч у світовому і національних аграрних секторах як результат виснажливого використання природного, насамперед, земельного ресурсу, надексплуатація якого відбувається темпами, що перевищують можливості відтворення його родючості. Ґрунтова перевтома від монокультурного виробництва, за оцінками ФАО, охоплює сьогодні біля 1,3 млрд га сільськогосподарських угідь і залишається основною причиною втрати майже 25% світового урожаю.

Одночасно з процесами деградації земель деградують водоймища і водні екосистеми, що веде до виснаження запасів ґрунтових вод, зниження рівня водоносних зон і класифікується як зростаючий ризик для виробництва продовольства.

Аналіз останніх публікацій та виділення невирішених частин загальної проблеми. Продовольчій безпеці надається значна увага з боку вітчизняних і зарубіжних науковців. Фактори, які визначені як такі, що впливають на продовольчу безпеку, в тій чи іншій мірі досліджені і їх важливість, проблематичність та місце у забезпеченні продовольчої незалежності країни висвітлені в багатьох наукових працях

[1,2,3,4]. Водночас із комплексу зазначених факторів найменше досліджено вплив на продовольчу безпеку глибокої експортоорієнтованої спеціалізації сільського господарства з ознаками монокультурного виробництва, курс на яку в Україні визначився на початку 2000-х років – років тотальної трансформації колективних сільськогосподарських підприємств і радгоспів та переходу до землекористування на орендних засадах. Керуючись лише кон'юнктурно-ринковими вимогами, великі підприємства – орендарі стали використовувати короткоротаційні сівозміни з переходом до монокультури з набором 1-2х експортоорієнтованих культур без урахування біологічних, хімічних і соціальних чинників, природно-екологічних умов та особливостей технологій вирощування культур. У результаті одержані ними економічні вигоди супроводжуються характерними для монокультури і загрозливими для продовольчої безпеки негативними процесами. Наразі ситуація значно ускладнюється порушенням великих площ сільськогосподарських угідь воєнними діями.

Мета статі – дослідження загроз продовольчій безпеці країни, обумовлених глибокоспеціалізованим експортоорієнтованим сільським господарством і наслідками порушень сільськогоспоарських земель военними діями, та обґрунтування з наукових позицій способів їх усунення з урахуванням практичного досвіду західноєвропейських й інших країн.

Результати дослідження. Глибока експортоорієнтована спеціалізація сільського господарства з переходом до монокультурного виробництва приваблива для великого бізнесу тим, що спрощує виробничий процес; зменшує потребу в робочих місцях; створює умови для монополізації каналів збуту продукції на зовнішні ринки; дозволяє одержувати більш дешеву продукцію і, відповідно, більш високі прибутки.

В Україні такий тип виробництва сформувався на основі безпрецедентного розширення посівних площ олійних культур (наразі посіви соняшнику майже на 2 млн га перевищують його посівні площі усіх країн ЄС, разом узятих) та, частково, зернових культур. Якщо в 2000р. частка зазначених культур у структурі посівних площ займала 62,1%, що корелюється з науковими рекомендаціями та практикою країн з сівозмінним землеробством, то до 2010р. ситуація різко змінилася – їх частка зросла до 81,3%.

Збільшення відбулося за рахунок площ, які раніше займали кормові культури, частково овочі, а також технічні культури. За аналізований період площа кормових культур зменшилася з 7063 тис га до 2599 тис га, тобто у 2,7 раза [5].

Адекватно підприємства збувалися тваринництва. Поголів'я худоби упродовж перших десяти років поточного століття зменшилося з 9,4 до 4,5 млн голів, в тому числі корів - з 4,9 до 2,6 млн голів. На 100 га ріллі з 30 корів залишилося 15 голів.

Більш критична ситуація склалася в тих регіонах, де частка зернових і олійних культур сягнула за 90%. Насамперед, це відноситься до зони Степу, в господарствах якої поголів'я великої рогатої худоби зменшилося упродовж 2000-2010-х років з 2784,8 до 1212,5 тис голів, тобто, 2,3 раза, в тому числі корів – з 1372,6 до 693,3 тис голів, або в 1,9 раза. В усіх областях Степової зони за період, що аналізується, корів на 100 га ріллі залишилося від 6 голів у Запорізькій до 10 голів у Донецькій і Одеській областях. Лісостепова зона, завдяки тому, що глибока спеціалізація і перехід на монокультуру не охопила всі райони, зберегла на 100 га ріллі удвічі, а Поліська – утричі більше корів.

Зазначені процеси не могли не позначитися на регіональному споживанні продовольства. Споживання молока і молокопродуктів у перерахунку на молоко на одну особу Степової зони в 2010 році було нижчим, порівняно з іншими зонами, і не складало навіть половини раціонально обґрунтованої норми (380 кг). Те ж саме можна сказати і про калорійність середньодобового раціону населення на одну особу - усі області Степової зони, крім Миколаївської і Кіровоградської, не досягли середньонаціонального показника.

В усіх зонах зменшувалося споживання овочів і фруктів, що в сукупності з низьким рівнем споживання тваринницької продукції негативно відобразилося на забезпеченні населення макро- і мікроелементами (табл. 1).

Таблиця 1

СПОЖИВАННЯ МАКРО – І МІКРОЕЛЕМЕНТІВ НА ОДНУ ОСОБУ ЗА ДОБУ

	1990	**2010**	**2020**
Калорійність, ккал	3597	2933	2674
Протеїн, г	105,3	79,0	83,9
Жири, г	124,0	99,2	92,7
Кальцій, мг	1362	893	880
Залізо, мг	25,0	20,5	19,7
Ретинол, мкг	1863	1088	1055
Еквівалент бета-каротину, мкг	1528	2035	2301
Еквівалент ретинолу і бета-каротину (RET+1/6B-CARQ), мкг	2115	1427	1440
Тіамін, мг	2,30	1,88	1,80
Рибофлавін, мг	3,46	2,55	2,60
Ніацин, мг	22,4	18,8	18,4
Аскорбінова кислота, мг	123	121	133

Джерело: Розраховано автором за «Сільське господарство України». Статистичний збірник за відповідні роки. [5]

Зазначені процеси у наступному десятиріччі продовжувалися значно нижчими темпами, оскільки глибока спеціалізація сільськогосподарських підприємств на виробництві зернових і олійних досягли "вершини" – майже 90%, а в районах Степової зони – понад 93-94%. У результаті Україна поступово почала втрачати свою продовольчу незалежність. Збільшився імпорт окремих видів продовольчих товарів, для виробництва яких в Україні є всі умови (табл. 2).

Таблиця 2

ТОВАРНА СТРУКТУРА ІМПОРТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТА ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ[1], ТИС ДОЛ США.

Назва товарів	2015	2017	2020
Усього	**3484432,3**	**4301209,0**	**6498337,3**
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	**548170,2**	**731549,6**	**1258069,2**
в тому числі			
живі тварини	59701,1	57432,5	80912,1
м'ясо та їстівні субпродукти	99338,4	112024,7	165030,6
молоко та молочні продукти, яйця птиці;	79777,4	84884,5	308396,9
інші продукти тваринного походження	18251,7	21763,4	23177,2
II. Продукти рослинного походження	**1146186,3**	**1368027,1**	**1989254,2**
в тому числі			
овочі	62806,6	75995,2	262576,7
зернові культури	154707,7	176756,1	178913,7
продукція борошномельно-круп'яної промисловості	14028,8	32240,2	35170,5
насіння і плоди олійних рослин	214991,7	358269,9	388154,1
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	**182338,9**	**266616,4**	**280378,5**
IV. Готові харчові продукти	**1607736,9**	**1935015,9**	**2970635,4**
в тому числі			
продукти з м'яса, риби	42451,8	82072,3	160703,2
цукор і кондитерські вироби з цукру	34792,8	47591,0	74106,5
готові продукти із зерна	85551,5	117821,5	241466,6
продукти переробки овочів	113989,8	142355,8	209006,7
різні харчові продукти	339809,5	363877,4	485103,1

[1] Суми складових та підсумкових даних по рядках і колонках можуть мати незначні розбіжності за рахунок округлення.

Джерело: Розраховано автором за «Сільське господарство України». Статистичний збірник за відповідні роки. [5]

Спеціалізація на ґрунтовиснажливих гумусопоглинаючих культурах, витіснення посівів багаторічних трав і, відповідно, тваринництва, що призвело до зменшення внесення органічних добрив з 9 т/га у 1990р. до 0,6 т/га у 2020р., неповернення в ґрунт поживних речовин, винесених з урожаєм, що фіксується ДУ "Держґрунтоохорона", зростання техногенного навантаження на сільськогосподарські угіддя посилили розвиток негативних екологічних процесів.

Наразі ерозії піддано 10,6 млн. га ріллі, вітрової ерозії зазнає 6 млн. га, а впливу пилових бур – 20 млн. га. Щорічний приріст еродованих земель становить в середньому 90 – 100 тис. га. Найбільше уражені ерозійними процесами чорноземи, зокрема, Степової зони, яка є найбільш глибокоспеціалізованою на виробництві соняшнику і зернових колосових. Якщо в цілому по Україні ерозійними процесами охоплено 42%, то в областях Степової зони – від 52% до 96%. Насамперед, це відноситься до Херсонської, Запорізької, Миколаївської, Донецької, Луганської, Одеської і

Кіровоградської областей. За даними ДУ "Держґрунтоохорона", у зоні Степу урожайність озимої пшениці на середньоеродованих ґрунтах становить 74%, кукурудзи – 60%, а соняшнику – 58% порівняно з урожайністю на нееродованих землях.

Сумарні втрати гумусу через ерозію ґрунтів щорічно становлять 32-33 млн. т, що еквівалентно 320 – 330 млн т органічних добрив, а еколого-економічні збитки з цієї причини перевищують 9 млрд грн. Втрати гумусу зменшують ефективність мінеральних добрив в 1,8 – 2 рази [6]. У цілому збитки від ерозії ґрунтів України оцінюються ґрунтознавцями в 10 млрд дол у рік.

Подальший розвиток ґрунторуйнівних процесів уже в недалекому майбутньому може значно ускладнити проблему продовольчої безпеки країни.

Загрозливого характеру на шляху до забезпечення вітчизняного виробництва сільськогосподарської продукції на рівні, необхідному для продовольчого суверенітету, набуває катастрофічне зменшення зайнятості сільського населення в глибокоспеціалізованих підприємствах. З витісненням тваринництва, картоплярства, садівництва й інших трудомістких виробництв знищено сотні тисяч робочих місць, що посилює міграцію селян для працевлаштування в інших галузях країни і поза її межами. Найбільш характерно це для молоді, що впливає на зниження народжуваності на селі, постаріння населення, зменшення кількості працюючих та погіршення якості трудового потенціалу села, відновлення якого, як показує практика, наприклад, Бразилії, Аргентини й інших країн, де зазначені процеси призвели до обезлюднення сільських територій, обходиться суспільству дуже дорого.

Держава несе відповідальність за продовольчу безпеку свого суспільства і забезпечення зайнятості своїх громадян. Це зобов'язує її втручатися в діяльність приватних виробників продовольства, якщо вона (ця діяльність) порушує наукові основи галузі і не відповідає потребам суспільства у необхідному для життєдіяльності і здоровя людей харчуванні. Те ж саме втручання здійснюється щодо підтримки зайнятості в малопривабливих, але необхідних для суспільства, галузях, що стосується, насамперед, сільського господарства.

Досвід такого втручання ми бачимо, наприклад, у західноєвропейських країнах. Держави вибудовують політику упередження або усунення чинників, які негативно впливають на спроможність внутрішнього ринку задовільнити потреби людей у фізіологічно необхідних продовольчих товарах за рахунок власного виробництва.

Перехід до монокультурного виробництва упереджують окремі правила загальноєвропейської системи "Crose Compliance" ("Взаємної згоди"), які уточнюються в нормативних актах країн – членів ЄС відповідно до національних умов. У Німеччині, наприклад, унормована частка кожної культури в сівозміні в обсязі 15% посівної площі, заборонено переорювання багаторічних пасовищ, підтримується розширення посівних площ зернобобових культур [7].Встановлені норми контролюються державними органами, а їх порушення веде до економічних і адміністративних стягнень.

В усіх країнах підтримується тваринництво як трудовитратна і низькорентабельна, але необхідна для суспільства галузь. У Польщі в рамках Програми розвитку сільських територій господарства, які планують модернізувати виробництво молока, відгодівлю великої рогатої худоби м’ясних порід та вирощування поросят з метою підвищення

рентабельності і конкурентності, можуть розраховувати на 60% дотаційних коштів для молодих фермерів та 50% дотаційних коштів для решти господарств.

У країнах ЄС поширена підтримка створення фермами культурних пасовищ, що здешевлює витрати на корми. У Німеччині фермер може розраховувати на повернення 50% витрат на створення і утримання таких пасовищ. Аналогічні програми діють і в США.

У контексті досліджуваної проблеми і практики західноєвропейських країн щодо її вирішення Україні необхідно:

а) унормувати програму планомірної консервації угідь, найбільш уражених ерозією і ушкоджених воєнними діями;

б) прийняти стратегію переходу від глибокоспеціалізованого з ознаками монокультурного виробництва до плодозмінних сівозмін;

в) визначитися з напрямами відновлення тваринництва в підприємствах з орієнтацією на внутрішній і зовнішні ринки;

г) здійснити рішучі заходи щодо сприяння розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, без яких просування виробленої малими господарствами продукції до споживача на вигідних засадах без посередників неможливе.

Організація оптимального землекористування потребує виведення з обробітку деградованих і малопродуктивних угідь. Консервація сильноеродованих угідь у західноєвропейських країнах – усталена практика. У США фермерським законом, який приймається на кожні 6 років, встановлюється загальнонаціональний ліміт площ угідь, які водночас можуть перебувати під консервацією. Даний показник на 2022 – 2023 рр. становить відповідно 6,2 і 6,3 млн га [8].

Науковці відстоюють прийняття Україною такої програми, що дозволить відновити на еродованих, а ми додаємо - і порушених воєнними діями землях цінний рослинний покрив, сприяти покращенню водного режиму ґрунтів, упередити подальший розвиток їх ерозії [9].

У законодавчому акті необхідно з урахуванням найбільш ефективних практик передбачити державну структуру, в управління якої передаються земельні ділянки на консервацію, правила передачі ділянок на засадах оренди та здійснення орендних платежів, механізми часткової державної компенсації власникам угідь витрат на агроекологічні заходи, які здійснюються на законсервованих землях: створення лук і пасовищ, здійснення лісонасаджень, облаштування водно-болотних угідь

Вирішальне значення для підтримки природної родючості ґрунтового покриву, нагромадження в ньому і ефективного використання поживних речовин, зменшення впливу автогенів, шкідників і бур'янів на урожайність сільськогосподарських культур, оптимізації біологічних факторів, таких як діяльність ґрунтової біоти, гумусовий і фітотоксичний режими ґрунту, запобігання явищам ґрунтовтоми мають сівозміни.

У країнах ЄС у сівозмінах використовується 100% ріллі. Тут поширені довгоротаційні плодозмінно-ґрунтозахисні сівозміни, де є чисті і/або зайняті пари, багаторічні трави, смугове розміщення посівів багаторічних трав з чергуванням з однорічними культурами на схилових землях, післяжнивні бобові і хрестоцвітні культури з приорюванням на зелене добриво. Довгоротаційний характер сівозмін відображає, наприклад, структура посівних площ Франції, половина яких відводиться під зернові, олійні займають 10-11%,

в т. ч., соняшник - 3-4%, чверть угідь використовується для кормових культур, серед яких 17-18% займають трави, у межах півмільйона гектарів ріллі тимчасово виводиться з обробітку [10].

У США в сівозмінах використовується 85% ріллі. Обов'язковими у сівозмінах, в тому числі короткоротаційних, є посіви багаторічних трав і бобових, що послаблює або упереджує явища ґрунтовтоми і алелопатії та покращує фітосанітарний стан ґрунту. У США знаходиться кожен третій гектар світової посівної площі люцерни, кожен другий гектар землі в обробітку зайнятий бобовою культурою. У результаті країна отримує безоплатно до 6 млн т біологічного азоту в рік [11].

Перехід від глибокоспеціалізованого з ознаками монокультурного сільськогосподарського виробництва до плодозмінного землеробства з огляду на високий рівень агрохолдингізації сільського господарства, в якій головну роль відіграє трансконтинентальний і вітчизняний великий капітал, буде нелегким. Однак, ситуація, що склалася в сільському господарстві щодо забезпечення продовольчої незалежності України і західноєвропейська орієнтація зобов'язують законодавців і урядовців унормувати механізми, які обмежують частки культур у посівних площах з врахуванням їх особливостей, впливу на родючість ґрунту і потреб населення країни у різноманітних продовольчих товарах відповідної якості.

Відновлення тваринництва має здійснюватися з орієнтацією на формування в країні молочного і м'ясного скотарства. Молочні ферми підприємств мають відроджуватися в селах, землі яких орендуються підприємствами. М’ясне скотарство найбільш доцільно розвивати у підприємствах Поліської і Прикарпатської зон. Тут є всі умови для організації пасовищного утримання і доведення поголів'я до ваги 150-170 кг. Затим через аукціон худоба може переходити на заключну відгодівлю в зернові зони. Такий принцип організації м'ясного скотарства успішно діє в США упродовж півстоліття і повністю себе виправдовує. Ферми, які починають цей процес, потребують участі держави у формуванні дешевої кормової бази через створення продуктивних культурних пасовищ. М’ясне скотарство має бути орієнтовано не лише на внутрішній, а й на зовнішні ринки – на яловичину є попит, що частково компенсує зменшення експорту соняшнику.

Товарне виробництво в особистих селянських й інших малих господарствах збережеться лише у випадку державної підтримки організації селянами сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що підтверджує світова практика. Для їх розвитку необхідно:

- імплементувати у вітчизняне правове поле законодавчі Регламенти ЄС [12,13] та підзаконні акти Єврокомісії щодо груп сільськогосподарських виробників та їх об'єднань з метою спільних дій для просування виробленої ними продукції до споживача, які передбачають, зокрема, надання кооперативним й іншим об’єднанням упродовж перших 5-ти років їх становлення фінансової допомоги за рахунок коштів державного бюджету на безповоротній основі для повної чи часткової компенсації оплати праці персоналу, навчання фахівців кооперативу, купівлі та/або оренди приміщення, засобів зв'язку, вартості інвестиційних проектів;

- прийняти програму підтримки кооперативів, створених малими господарствами для переробки власної продукції;

- переорієнтувати діяльність НАК «Укрaгролізинг» на обслуговування створених малими підприємствами кооперативів для спільного використання техніки і обладнання;

- увести механізми кредитної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;

- унормувати надання сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам земельних ділянок із земель державної та/або комунальної власності для кооперативних пасовищ.

Без такої підтримки кооперативів у перехідний до сівозмінного землеробства період сільськогосподарське населення, зайняте нині в особистих селянських господарствах, зменшиться до рівня, за якого компенсація трудомісткого виробництва, витісненого з підприємств, стане неможливою з відповідними негативними наслідками для продовольчої безпеки країни.

Дана стаття не вичерпує всіх проблем із забезпеченням продовольчої безпеки, з якими зіткнеться країна в повоєнний період. Виявлення і дослідження їх у комплексі – важливе наразі завдання, яке стоїть перед науковцями.

Висновки і перспективи подальших досліджень

1. Проведене дослідження підтверджує: глибока експортоорієнтована спеціалізація сільськогосподарського виробництва негативно впливає на виконання аграрним сектором таких найважливіших соціальних функцій, як забезпечення суспільства продовольчими товарами вітчизняного виробництва на рівні продовольчої безпеки та забезпечення зайнятості сільського населення на рівні, який сприяє збереженню сільських поселень.

2. Практика західноєвропейських країн нагромадила значний арсенал механізмів упередження розвитку монокультурного виробництва, підтримки плодозмінного землеробства з розвитком тваринництва та збереження зайнятості членів фермерських сімей і створення додаткових робочих місць на фермах. Для України імплементація зазначеної практики країн ЄС у вітчизняну аграрну політику є безальтернативною для збереження продовольчого суверенітету і сільськогосподарського трудового потенціалу.

3. У контексті зазначеного потребують першочергового агроекономічного обґрунтування напрями трансформації зональних сівозмін і структури виробництва продукції у повоєнний період з урахуванням стану сільськогосподарських угідь, очікуваних змін клімату та потреб суспільства в повноцінному харчуванні.

Література.

1. Пасхавер Б.Й. Сучасний стан продовольчої безпеки//Економіка АПК.-2014.- № 4 - с. 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/14_04_5-12.pdf [30.09.2022]

2. Палапа Н.В., Дем'янюк О.С., Нагорнюк О.М. Продовольча безпека України:стан та актуальні питання сьогодення//Агроекологічний журнал. 2022 - № 2 - с. 34-45 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journalagroeco.org.ua/article/view/263314/261012 [30.09.2022]

3. Кордзая Н. Р. Особливості формування та розвитку механізмів продовольчого забезпечення регіону//Бізнес Інформ.-2020.-№12.- с. 142–148. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2020-12_0-pages-142_148.pdf [30.09.2022]

4. Клименко Н.А. Регіональні аспекти продовольчої безпеки України//Ефективна економіка.- 2020. - № 7.- с.58 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/58.pdf [30.09.2022]
5. Сільське господарство України.// Статистичний збірник. 2020/Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/09/zb_sg_20.pdf [17.07.2022]
6. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: монографія/А.М.Третяк. – Херсон. Грінь Д.С. – 2012. 440 С.
7. Informationsbroschüre über die einzuhaltenden anderweitigen Verpflichtungen – Crosse Compliance 2022. URL: https://mluk.brandenburg.de/sixcms/media.php/9/Cross-Compliance-2022.pdf [29.09.2022]
8. Conservation Reserve Program (CRP). U.S. DEPARTMENT OF AGRICULTURE USDA. URL:https://www.fsa.usda.gov/programs-and-services/conservation-programs/conservation-reserve-program/index [06.06.2022]
9. Добряк Д. С. Роль консервації деградованих, малопродуктивних і техногенно-забруднених земель у формуванні сталих агроландшафтів / Д. С. Добряк, Н. В. Кузін // Управління земельними ресурсами в умовах децентралізації влади : стан проблеми та перспективи їх вирішення : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів, яка присвячена дню землевпорядники та 15 річчю створення кафедри управління земельними ресурсами, (м. Київ, 11–12 березня 2016 р.) – К. : МПБП «Гордон», 2016. – С. 127-130. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/4565/1/1.pdf [21.06.2022].
10. Agreste - Statistique agricole annuelle (SAA)2020.Chiffres définitifs.-Novembre.- 2021.- N14.- P.62. URL:https://agreste.agriculture.gouv.fr/agreste-web/disaron/Chd2114/detail/ [05.09.2022]
11. Камінський В.Ф. Сівозміна як основа сталого землекористування та продовольчої безпеки України./Збірник наукових праць ННЦ "ІЗНААН"., - 2015р. - Випуск 2. – с. 3-14.
12. Council Regulation (EC) № 952/97 of 20 May 1997 on producer groups and associations thereof. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31978R1360&from=EN [15.08.2022].
13. Council Regulation (EC) No 1234/2007 of 22 October 2007 establishing a common organisation of agricultural markets and on specific provisions for certain agricultural products (Single CMO Regulation) URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32007R1234&from=EN [15.08.2022]

References

1. Paskhaver B.I. Suchasnyi stan prodovolchoi bezpeky//Ekonomika APK.-2014.- № 4 - s. 5 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/14_04_5-12.pdf [30.09.2022]
2. Palapa N.V., Demianiuk O.S., Nahorniuk O.M. Prodovolcha bezpeka Ukrainy:stan ta aktualni pytannia sohodennia//Ahroekolohichnyi zhurnal. 2022 - № 2 - s. 34-45 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://journalagroeco.org.ua/article/view/263314/261012 [30.09.2022]
3. Kordzaia N. R. Osoblyvosti formuvannia ta rozvytku mekhanizmiv prodovolchoho zabezpechennia rehionu//Biznes Inform.-2020.-№12.- s. 142–148. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2020-12_0-pages-142_148.pdf [30.09.2022]
4. Klymenko N.A. Rehionalni aspekty prodovolchoi bezpeky Ukrainy//Efektyvna ekonomika.- 2020. - № 7.- s.58 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/58.pdf [30.09.2022]
5. Silske hospodarstvo Ukrainy.// Statystychnyi zbirnyk. 2020/Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu:https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/09/zb_sg_20.pdf [17.07.2022]
6. Tretiak A.M. Ekolohiia zemlekorystuvannia: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia ta administruvannia: monohrafiia/A.M.Tretiak. – Kherson. Hrin D.S. – 2012. 440 S.
7. Informationsbroschüre über die einzuhaltenden anderweitigen Verpflichtungen – Crosse Compliance 2022. URL: https://mluk.brandenburg.de/sixcms/media.php/9/Cross-Compliance-2022.pdf [29.09.2022]
8. Conservation Reserve Program (CRP). U.S. DEPARTMENT OF AGRICULTURE USDA. URL:https://www.fsa.usda.gov/programs-and-services/conservation-programs/conservation-reserve-program/index [06.06.2022]

9. Dobriak D. S. Rol konservatsii dehradovanykh, maloproduktyvnykh i tekhnohenno-zabrudnenykh zemel u formuvanni stalykh ahrolandshaftiv / D. S. Dobriak, N. V. Kuzin // Upravlinnia zemelnymy resursamy v umovakh detsentralizatsii vlady : stan problemy ta perspektyvy yikh vyrishennia : materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh vchenykh, aspirantiv ta studentiv, yaka prysviachena dniu zemlevporiadnyky ta 15 richchiu stvorennia kafedry upravlinnia zemelnymy resursamy, (m. Kyiv, 11–12 bereznia 2016 r.) – K. : MPBP «Hordon», 2016. – S. 127-130. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: http://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/4565/1/1.pdf [21.06.2022].
10. Agreste - Statistique agricole annuelle (SAA)2020.Chiffres définitifs.-Novembre.- 2021.- N14.- P.62. URL:https://agreste.agriculture.gouv.fr/agreste-web/disaron/Chd2114/detail/ [05.09.2022]
11/ Kaminskyi V.F. Sivozmina yak osnova staloho zemlekorystuvannia ta prodovolchoi bezpeky Ukrainy./Zbirnyk naukovykh prats NNTs "IZNAAN"., - 2015r. - Vypusk 2. – c. 3-14.
12. Council Regulation (EC) № 952/97 of 20 May 1997 on producer groups and associations thereof. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31978R1360&from=EN [15.08.2022].
13. Council Regulation (EC) No 1234/2007 of 22 October 2007 establishing a common organisation of agricultural markets and on specific provisions for certain agricultural products (Single CMO Regulation) URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32007R1234&from=EN [15.08.2022]

Moldavan L. V., Dr. Sci. (Econ.), Professor,
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine

FOOD SECURITY OF UKRAINE IN THE POST-WAR PERIOD: THE MAIN PROBLEMS OF AGRICULTURE AND WAYS TO ELIMINATE THEM

Abstract*. The place of ensuring food security in agrarian policy is substantiated as an irreplaceable factor of social stability, economic sovereignty of the state and ensuring its most valuable social resource - the health of the nation. In a theoretical and practical sense, food security is the cornerstone that should determine the essence of the state's agrarian policy at a specific historical stage of its development.*

The imperfection of the current food system in the country, which is overly focused on the export of grain and oilseeds products, with a simultaneously growing import of certain types of food products important for the population, which is a sign of the country's gradual loss of food sovereignty, is revealed. The negative impact on food security of highly specialized agricultural production with signs of a monoculture, which is characterized by increased erosion processes, soil fatigue, and a decrease in soil fertility, is researched, and the role of crop rotation agriculture in eliminating these negative processes is substantiated. A program for the conservation of heavily eroded and war-disturbed lands using the experience of the EU countries and the USA is proposed. The main directions of the agrarian policy of Western European countries are revealed in terms of developing and implementing mechanisms for influencing the prevention of monocultural production, stimulation of crop rotation agriculture and the development of animal husbandry associated with it, with a focus on providing domestic food markets with food products of domestic production necessary for the full nutrition of the population. Highlighted, given the world and domestic practice, the significant role of small farms in ensuring the food security of society. This needs targeted state support, the positive experience of which has been accumulated in the EU countries and which Ukraine has yet to master.

Keywords: *food security, monoculture production, food import, disturbed lands, restoration of fertility, land conservation, crop rotation, small farms.*